

Kitabiyat

Kemal Arı, *Atatürk ve Aydınlanma-Düşünsel Temelleri ve Gelişimi*, (2. Baskı), Yakın Kitabevi yay., İzmir, 2009, (13,5x19,5), 327 syf., Türkçe, Karton Kapak.

Özet

Bir yanda kaderci, geleneksel ve var olanla yetinen, eskiyen sistemi yenisiyle değiştirmek yerine, eldekini gerektiği kadar değiştirerek koruyan, statükocu Doğu toplumu... Diğer yanda insan merkezli, akıl ve bilime önem veren, daha iyiyi bulmak adına düşünceler üreten, gelişmeye açık Batı toplumu... İşte bu çelişkiler içerisinde, Doğu toplumunda yetişmiş; ancak üyesi bulunduğu toplumu, içinde boğulduğu karanlıktan, diğer toplumun geliştirdiği yöntemleri kendi toplumunun gereksinimleri doğrultusunda uyarlayarak kullanan ve aydınlığa kavuşturan bir lider... Kemal Arı'nın "Atatürk ve Aydınlanma" adlı kitabında, bu liderin, Atatürk'ün devrimlerinden etkilendiği Batı aydınlanmasının Sokrates'ten itibaren yaşadığı süreci, çağdaşlaşma çerçevesinde Doğu-Batı çelişkisini, Türk toplumunun Atatürk tarafından aydınlığa kavuşturulmasındaki kilometre taşlarını, alışılmışın dışında bir anlatımla, parça parça değil, resmin bütününe görerek okuyoruz.

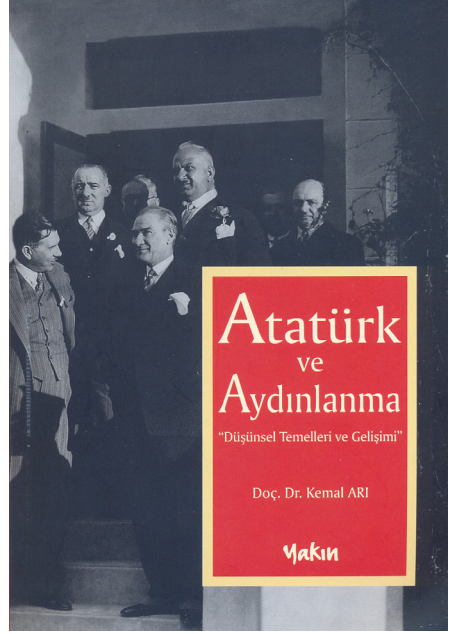
Anahtar Kelimeler: Atatürk, Doğu-Batı Çelişkisi, Aydınlanma.

Abstract

On one side; fatalist and traditional, Eastern society which uses the current system with some changes when it is necessary, rather than changing the system which is getting older. On the other hand, human centered, innovative; Western Society which cares about science and intellect and produce ideas for the sake of finding better things. Within these conflicts, a leader who was raised in eastern society but enlightened his country from the darkness, by using the methods of the other society according to the needs of his society. In Kemal Arı's book, "Atatürk and Enlightenment", we read; process of the western enlightenment from which Atatürk was affected by during revolutions, beginning from Socrates, East- West conflict within modernization process, and mile stones of the enlightenment of the Turkish community by Atatürk, with an unusual expression by seeing the whole picture rather than pieces.

Key Words: Atatürk, East- West Conflict, Enlightenment.

Eski çağlardan günümüze, çoğu toplumlarda yöneticiler yönetilenlerin çok fazla okumalarına, düşünmelerine ve aydınlanmalarına sıcak bakmamışlardır. Çok okuyan insan, bilgi sahibi olacak, düşünecek ve sorgulama kültürünü geliştirerek kendi doğrusunu bulmaya çalışacaktır. Bu sorgulama işlemi sonucunda belki de yöneticilerinin o güne kadar kendisine doğru olarak kabul ettirdikleri bazı kavramların doğru olmadığını görecektir ve yöneticilerinin yönetsel işlemlerini sorgulayacak, belki de onlardan hesap soracaktır. Bu da yöneticileri rahatsız edecektir; oysa yöneticiler, kendilerince yönetilenlerin yerine düşünerek gerekli olan herşeyi yapmaktadırlar. Onlara göre, yönetilenlerin akıllarını bu gibi kavramlarla meşgul etmelerine gereksinim bulunmamaktadır. Bu toplumlarda, yönetilenlerin yönetme güçlerini, otoritelerini manevi bir kaynaktan aldıkları da kabul gördüğüne göre, yöneticilere karşı koymak, aynı zamanda manevi güçlere de karşı gelmek anlamını taşımaktadır. Dolayısı ile yüzlerce yıl insanlar, yöneticilerinin ve din adamlarının buyruklarına boyun eğmiş, Onların koydukları kuralları doğru kabul etmiş veya etmek zorunda kalmışlardır.

Doğal olarak bu tarz bir yönetimin sonsuza kadar devam etmesi düşünülemezdi. İnsan aklı sürekli geliyordu. Toplumun büyük bir kısmı, emeğin çoğunu harcıyor; ancak ortaya çıkan pastanın büyük kısmına, çok daha az emek veren küçük bir zümre sahip oluyordu. Bunun haksız bir uygulama olduğunu, tüm insanların yönetimde söz sahibi olması gerektiğini ve pastadan verilen emek oranında pay alınması gerektiğini belirten aydınlar, “aydınlanma”nın ilk ışığını yaktılar. Yüzyılların karanlığından gelen dogmalara dayalı birçok soru işaretini de akıl sayesinde cevaplamaya başladılar; ancak bu o güne kadar uyuyan veya uyutulan insanları bu derin uykudan uyandırmaya başladılar; ancak bu o kadar kolay olmadı. Otoriteleri için tehlike çanları çalmaya başladığını gören yönetenler, çeşitli toplumlarda eylem olarak birbirinden farklı; ancak sonuç olarak aynı tepkileri vererek bu aydınları aforoz ettiler, toplumdaki soyutladılar veya hayatlarına son verdiler. Buna karşın, bu tepkilerin hiçbiri yöneticilerin istediği sonuca ulaşmak için yeterli olamadı; çünkü “Aydınlanma ateşi” bir kez yanımtı ve söndürülmesi olanaksızdı; çünkü insanoğlu bu ateşi yüzlerce yıl beklemişti ve yeterince bedel ödemişti, yeni bedeller ödemeye de hazır; çünkü yanan ateş, insanoğlunun geleceğini aydınlatıyordu...

Gün geldi, batıda yakılan bu “Aydınlanma ateşi”, Türk Devrimi’ne de ışık tuttu. Doç. Dr. Kemal Arı’nın “Atatürk ve Aydınlanma” adlı kitabında bu süreci yakından izleme olanağı buluyoruz. Arı, kitabının önsözündeki: “Bu çalışma, Türk

Devrimi'nin en önemli boyutu olan Türkiye Aydınlanması'nı, ona kaynaklık eden süreçleri ve bu süreci etkileyen etkenleri sonuç ve yansımalarıyla birlikte ele almayı amaçlamaktadır"¹. İfadesiyle bu düşüncelerimizi özetliyor.

Bu eserin, her kesimden okuyucuya hitabetmekle birlikte, özellikle, okumaya çok fazla ilgi duymayan, görsel basın kaynaklarıyla verilmek istenileni almakla yetinen, ülke sorunlarına yeterince duyarlı olmayan gençlik için "Aydınlanma" sağlayacağını değerlendiriyorum.

Doç. Dr. Kemal Arı'nın kitabının temelini teşkil eden Atatürkçü Düşünce Dizgesi/Sistemi, Türk Devrimi'nin düşünsel boyutunu oluşturdu. Sonraki süreçte, "Atatürkçülük/Kemalizm" olarak adlandırılan düşünsel temel, esin kaynağını Aydınlanma Dönemi'nden aldı. Neydi bu "Aydınlanma Dönemi" ve geçmişte aydınlığı bulma çabaları hangi coğrafyalarda, ne şekilde gerçekleşti ve Türk Devrimi'nin lideri, bu fikirlerden nasıl, ne şekilde etkilendi? Bu fikirleri kendi ulusu için nasıl "Yeni Bir Dünya Görüşü" haline getirdi?

18. yüzyılda Avrupa'da yaşanan ve dünya tarihinin akışını değiştiren bir düşünce dizgesi ve yaşama bakış biçimi olarak sunulan "Aydınlanma", insanoğlunun yüzyılların ürkütücü karanlıkları sonrasında en görkemli savaşımını verdiği bir dönem olarak belirtilmektedir. Arı, bu dönemi şu şekilde açıklıyor: "Karanlıklar aklın dönüşümü sonrasında yırtıldı. Doğa olaylarını akıl yerine, dogmalarla açıklamaya çalışan dünya görüşleri, yavaş yavaş yerini aklın ve bilimin egemenliğine bırakmaya başladı. Sorgulanan doğa, olanaklarını sonsuz biçimde insan aklının kullanımına sundu. Sorgulayan akıl; bilimi yarattı. Bilimse giz dolu doğa olaylarını açıklıyor, kendine özgü kurallar oluşturuyor, egemenlik alanını adım adım genişletiyordu. Böylece koyu karanlıklar aklın ve bilimin ışığında, alabildiğine aydınlandı."²

Bu sorgulama sürecinin kendiliğinden ortaya çıkmadığını, ilk çağlardan itibaren insanoğlunun sorgulayıcı aklının dönem dönem sıçramalar yaptığını; ancak bir şekilde önüne setler koyularak, bu gelişmenin engellendiğini belirten Arı, özellikle Antik Dönemi Akıl Çağı'nın, Aydınlanma için esin kaynağı olduğunu vurguluyor. Ve M.Ö. 399'da Antik Yunan'ın bu konudaki öncülüğünü yorumluyor;

"Atina, meşhur Yunan kentlerinin en ünlüsüydü... Kentte, göreceli bir demokrasi uygulaması bulunuyordu."³ Ancak, burada, demokrasinin eksik yanı olarak yurttaşların sınıflara ayrılmış olmasına vurgu yapıyor ve yabancılar, kadınlar ve kölelerin demokratik sürece katılmadıklarını, düşüncenin dile getirilme özgürlüğünün de tam olarak mevcut olmadığını söylüyor. Tüm bu eksikliklere rağmen Arı, unutulmaması gereken bir gerçeği özellikle belirtiyor: "Bu anlatılanlar, günümüzden yaklaşık 2.500 yıl öncesinde yaşanan şeylerdir. O gün, dünyanın başka yerlerinde katı monarşi ve tiran yönetimleri, insanlara kan kustururlarken, bir avuç egemen grup toplumun bütününe köleleştirebilirken, Antik Yunan'da uygulanan bu demokrasi insanlık tarihinin en aydınlık dönemlerinden birini oluşturur."⁴

1 Kemal Arı, *Atatürk ve Aydınlanma*, Yakın Kitabevi, İzmir, 2009, s.8.

2 A.g.e., s.17.

3 A.g.e., s.41.

4 A.g.e., s.s.42-43.

O aydınlık, edebiyatta, sanatta, bilimin her alanında ve felsefede insanoğlunun bugün bile anlamakta zorlandığı önemli atılımlar gerçekleştiriyor. Kitapta bu dönemin yetiştirdiği aydınlardan da ayrıntılı şekilde örnekler veriliyor; ancak içlerinden bir tanesi var ki, Ondan özellikle söz ediyor Arı. Aydınlanmacı; bilginin önemini kavrayan, hazır bilgi ile yetinmeyen, doğruyu bulmak için düşünen, eleştiren, döneminin en büyük düşünürlerinden Sokrates. Ve Arı devam ediyor; *“Sokrates, sistemli düşüncenin doğruyu bulacağına inanıyordu. Sistemli düşünmek, araştırmak, doğruya ulaşmak için vazgeçilmez yöntem olmalıydı. Bu yöntemin ana ilkesi ise sorgulamaydı. Sorgulayan beyin gerçeği bulurdu. Bu yöntem O, diyalog diyordu.”*⁵ Sokrates’in bu görüşleri dönemin varsıl güçlülerinin hoşuna gitmedi ve O’nu; *“Gençleri, yöneticilere ve Tanrılara karşı kışkırtmakla”* suçladılar, yargıladılar ve tutukladılar. Sokrates, tutuklu hali devam ederken celladın ipiyle ölmektense, kendi elleriyle ölmeyi tercih etti ve bir öğrencisine hazırlattığı baldıran zehiri ile öğrencilerinin gözünün önünde hayatına son verdi. Sonrasını Arı şöyle anlatıyor; *“Sokrates evet, bedeniyle öldü; ama düşünceleriyle, hayır. Onu yargılayan ve yargılarken, kendi güçlerine bakıp, gem almaz ihtirasla güçlerini beden diline yansıtanları kim anıyor?... Öğretisi ve insanlığa bıraktığı onur dipdiri ayaktadır ve canlıdır”*⁶.

Sokrates öğretisi, yetiştirdiği çok sayıdaki öğrencisi tarafından sürdürüldü. Bunların en ünlüleri, doğuluların adına “Eflatun” dedikleri Platon’du. O ve O’nun ardılları Aristoteles ve Archimedes de Sokrates’le başlayan düşünce ve akılcı uyanışı, düşünceden somuta dönüştürmüşlerdi. Arı’nın kitabında belirttiği gibi; *“Baş döndürücü bir düşünce atılımı, dünyayı aydınlatıyor, hukuktan güzel sanatlara, mimariden pozitif bilimlere pek çok alanda önemli gelişmeler görülmüyordu. İnsanlık, aklıyla ve aklının oluşturduğu bilimsel verilerle tarihin karanlıklarını aydınlatıyordu. Ta ki gün gelip, koyu bir perde bu aydınlığın önüne çekilene dek...”*⁷

Doç. Dr. Kemal Arı, aydınlığın önüne çekilen bu koyu perdeyi, kitabının *“Aydınlık Kararırken; Karanlık Ortaçağ”* adlı bölümünde açıklıyor. *“Gün geldi, Marangoz İsa yeni bir dini insanlara ilettiler: “Hıristiyanlık...”*⁸ Roma İmparatorluğu’nun egemenliğinde bulunan o bölgedeki insanlar, Yahova’ya, yani Yahudiliğe inanıyorlardı. Ve Yahudiler, Hristiyanların mesih olarak kabul ettikleri İsa’ya karşı çıktılar. İlk Hristiyanlar, İsa’da doğaüstü kerametler olduğuna inanıyorlardı. Hristiyanlığın bir yoksulluk hareketi gibi ortaya çıkması, yoksulların ezikliklerini giderebilecekleri ve kendilerini var edebilecekleri bir düşünce dizgesi şeklinde kabul edilmesi, Roma’da bir tehdit olarak algılandı. Arı, bu durum karşısındaki gelişmeyi şu şekilde anlatıyor: *“Romalı askerler İsa’yı yakaladılar; Yahudilerin de taşı sopalı saldırıları altında çarpmışa gerdiler, ellerinden ayaklarından çivileyerek öldürdüler; ancak İsa’ya inananlar onun öldüğüne inanmadılar. İsa, Mesih olarak tekrar dünyaya gelecek ve Tevrat’ta (Eski Ahit) anlatılan kehanetleri tamamlayacaktı”*⁹. İsa’nın ölümünden önce inançlarını yayması için görevlendirdiği on iki yardımcısı, çeşitli zorluklara karşın, yeni öğretiyi yaymak üzere mücadele verdiler. Hristiyanlık, yaklaşık üç yüz yıl süren bir yayılış döneminin ardından Avrupa’ya egemen oldu. Kitapta da

5 A.g.e., s.46.

6 A.g.e., s.50.

7 A.g.e., s.66.

8 A.g.e., s.67.

9 A.g.e., s.70.

belirtildiği gibi, "Süreç içinde, dini farklı yorumlayan ya da katı uygulamalara karşı gelen kavimlerin ya da akımların önünü kesmek amacıyla, katı bir mahkeme düzeni kuruldu"¹⁰. Engizisyon adı verilen bu mahkemelerde, kilise koyduğu yasalarla dinsel dogmalara karşı çıkanları acımasız işkencelerden geçirmişti. Arı, kitabının bu bölümünde, Avrupa'nın muhtelif yerlerinde kurulan engizisyon mahkemeleri ve bu mahkemelerin işlevleri hakkında ayrıntılı bilgiler aktarıyor ve bu süreçte aydınlığın önüne çekilen perde hakkında şu yorumu yapıyor: "Yoksullar için umut olarak doğmuş olan ve ilk çıktığı zaman zulüm denizini alt etmek için yola çıkmış olan kilise, süreç içinde, kendi dogmalarını kendisi yarattı. Antik Yunan'da oluşan akılcı uyanışın ve evrenin sırlarını aydınlatan bilimsel gelişmenin önünü, kapkara bir perdeyle kapatıverdi... Çok tanrılı dinler döneminden ne varsa yerle bir ediliveriyordu. Kütüphaneler yakılıp yıkılıyor, kültür düzeninin yapıtları olarak görülen bu önemli insanlık mirası yok ediliyordu"¹¹. Ve Arı devam ediyor: "Havada uçuşan küller, insanlık onuru ve imbibik imbibik o zamana dek ürettiği uygarlık anıtlarıydı. Sözde, Hıristiyanlık yüceliyor ve kazanıyordu; insanlık ise düşüyor ve yitiriyordu"¹².

Aydınlığın önü bir kez daha kesiliyor ve bir kez daha karanlık bir perde çekiliyordu; ama insanoğlu artık aydınlığı yakalamıştı ve bırakmaya da niyeti yoktu. Mutlaka bir yerlerde aydınlığın önü yeniden açılacak, perde kalkacak ve insanlığa yine akıl ve bilim yol gösterecekti.

"O yer" hiç umulmadık bir coğrafya olarak ortaya çıktı. Arap Yarımadası yeni aydınlığa ev sahipliği yapıyordu. Bir akıl dini olarak ortaya çıkan İslamiyet, "Oku" emriyle başlıyor, Peygamberi, "İlim Çin'de de olsa, gidip alınız." diyordu. Arı, bu yeni dinin akılcılığa nasıl önayak olduğunu şöyle açıklıyor: "İslam peygamberi savaşta esir düşen 'kafir' askerlerinden okuma yazma bilenlere, özgürlüklerine kavuşmak için, on müslümana okuma yazma öğretme koşulu getirdi. Bu koşulu yerine getirenler, özgürlüklerine kavuşabiliyorlardı. Böylelikle bu coğrafyada, akla ve bilime önem veren bir algılama kendini gösterdi. Yeni kuşaklar, bilimin önemine ve erdemine inanmışlar, hatta bilimle uğraşmayı inancın gereği olarak görmeye başlamışlardı"¹³. Arap Yarımadası'nın dışına taşan İslamiyet hızla yayılmaya devam etti. İslam ordularında görev yapan ve öğrenmeyi ve bilim yapmayı bir dini görev olarak kabul eden Müslüman gençlerden bazıları, bu araştırmaları sırasında yakılıp yıkılmış, ancak tamamen yok olmamış tuhaf kitaplarla karşılaştılar. Başlangıçta ne olduğunu anlayamadıkları bu kitaplar, yüzlerce yıl öncesine, Platon'a, Aristo'ya ve onların çağdaşlarına ait kitaplardı. Okudukları bilgiler o zamana kadar öğrenmedikleri, yepyeni bilgilerdi. Bu bilgileri kendi dillerine çevirmeye başladılar. Böylece Antik Dönem'in akılcı felsefesi, yüzlerce yıl sonra Müslüman gençler sayesinde yeniden gün ışığına çıktı ve İslam dünyası yeni aydınlanmanın ışığı oldu.

Doğu dünyası tam akıl çağını ve aydınlanmayı yakalamak üzereyken oluşan bir gelişme, aydınlanmanın önüne yeni bir karanlık perde çekti ve batı karşısında Antik Çağın bulgularıyla hamle yapmış olan doğuyu yeniden dini dogmalara ve önü alınamayan bir geriye gidişe sürükledi. O dönemde ortaya çıkan yeni bir bilgin,

10 A.g.e., s.72.

11 A.g.e., s.78.

12 A.g.e., s.79.

13 A.g.e., s.80.

İmam-ı Gazali, akıl ve bilimin ışığında çaba gösteren ve Tanrı'nın insanlara verdiği en değerli şeyin akıl olduğunu belirten çağdaşlarının aksine, akıl yürütmenin günah olduğunu, bunun aksini kabul edenlerin cenneti, cehennemi ve kıyameti inkâr eden, tanrıyı tanımayan "zındıklar" olduklarını söylüyor ve neredeyse akli inkâr ediyordu. Böylece o ve yandaşları, İslamın başlangıçta koyduğu akıl kurallarını devre dışı bırakıyor ve ekliyordu: "İçtihat kapısı kapanmıştır." Bu kavramı Arı, şu şekilde açıklıyor. "Bu ne demektir? Konuşma, düşünme, yargılama, akıl yürütme, tek şey yap; o da 'ulul emre itaat'... Yani kul olarak, kulun yaratana ve dünyevi efendisine ancak kulluk hakkı vardı... Amaç düşünemeyen kullar yetiştirmekti."¹⁴ İslam dünyasında hızla yayılan bu düşünce tarzı, doğu dünyasını yeniden geriye götürürken, İbn-i Rüşd ve çağdaşlarının çalışmalarını yakından incelemeye alan batılı filozoflar, bir zamanlar ret ettikleri Antik Dönem'in Akıl Çağı'nı tekrar yakalama fırsatı buldular. Bu kez Batı yeniden aydınlanmayı yakaladı, yükselişi sağladı, Doğu ise inişe geçti ve karanlığa doğru hızla yol almaya başladı. Ta ki, Anadolu'da yükselen bir güneşin tüm karanlık perdeleri her türlü zorluklara rağmen parçalayarak, önce bulunduğu bölgeyi, daha sonra kendini örnek alan doğu toplumlarını aydınlatmasına kadar...

Batı dünyası, bu atılım ile engizisyonun etkisini kırdı. Eskiden olduğu gibi akıl ve insan önem kazanıyor, Ortaçağ'ın karanlık perdesi, yerini "Rönesans" adı verilen yeniden doğuşa bırakıyordu. Reform Dönemi'ne kadar devam eden bu süreçte, "Hümanizma"(insancılık) denilen akım gelişti. Matbaanın bulunmasıyla bilgi hızla yayılmaya başladı.

Düşünceyi, insanı, akli ve sorgulamayı ön planda tutan ve Antik Dönem'in Akıl Çağı temelinde gelişen Batı Aydınlanması, 18. yüzyılda iki önemli devrime imza atıyordu... Amerikan Bağımsızlık Hareketi ve Fransız Devrimi... Bu konuda Arı'nın kitabında şu yorumu görüyoruz: "Özellikle Fransız Devrimi, kökleri ve düşünsel boyutlarıyla, sonraki süreçler ve doğal olarak Türk Devrimi üzerinde çok etkili olacaktı. Bu iki önemli dönüşüm pek çok dünya halkını etkileyen yeni bir süreci başlattı. Bütün bu büyük dönüşümlerin kaynağı, bu yüzyılda kendini gösteren Aydınlanma düşüncesiydi"¹⁵. Akıl yüzyılı adı verilen bu çağda; Sekülerleşme, yani dinsel yaşam alanı ile dünyevi yaşam alanının ayrılması, üzerinde yoğunlaşılacak en önemli konulardan biri oldu. Bu atılımların sonucunda gerçekleştirilen Sanayi Devrimi ile sanayileşen devletler büyük bir sömürgecilik yarışına girdiler. Doğal olarak da sömürge olabilecek toplumlar, doğu coğrafyasında yer alıyorlardı. Sonuç olarak Arı'ya göre: "Batıda Aydınlanma, en ileri düzeyde gelişme olarak sonuçlarını gösterirken, doğu Aydınlanmayı yaşayamayışının sonucunu, 'çöküş' olarak yaşıyordu"¹⁶.

18. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'daki gelişmeleri yakından takip edemeyen Osmanlı Devleti de, önce duraklıyor; ancak zihinsel kırılmayı sağlayamadığı, kültür devrimini gerçekleştiremediği, hastalığa, doğru teşhis koyup uygun tedaviyi yapamadığı ve pansuman tedbirleriyle zamanı geçirdiği için gerilemeye ve sonunda da kaçınılmaz sona, "çöküş" doğru yol alıyordu.

İşte, bu süreçte ortaya çıkan, Osmanlı Devleti'nin ve doğu dünyasının geri kalmışlığının temel nedenini batının gelişme aşamalarına ayak uyduramamaları

14 A.g.e., s.85.

15 A.g.e., s.91.

16 A.g.e., s.114.

olarak gören Mustafa Kemal, karanlığa gömülmekte olan bu toplumu önce sömürgeci Batı'ya karşı mücadele vererek, daha sonra da yüzyılların hurafelerle beslediği kör karanlığından akıl ve bilim güneşini kullanarak gün ışığının aydınlanmasına çıkarıyor ve kapatılan içtihat kapısını da açmış oluyordu. Arı, bundan sonraki gelişmeyi şöyle anlatıyor: *"Türk Ullusu, açılan bu kapıdan adımını attı; en aşığı 7.000 yıllık tarihinin bütün devasa büyüklüğüyle karanlıktan aydınlığa yönelmişken; bu kez, bir karşı devrim hareketinin rüzgârıyla, havada uçuşan sarıklar, çarşafklar, cübbeler, türbanlar o dev adamın ayağına dolanıverdi... Böylelikle, o dev adam için iki seçenek ortaya çıkmış oldu. Ya ayağına dolanan kara çarşafkların etkisiyle yeniden karanlığın içine yuvarlanmak ya da güçlü bir darbeyle, karanlığı bir yana iteleyerek, aydınlığa bütün görkemiyle ulaşmak... Ancak, ilk seçeneğin gerçekleşme şansı yoktu; çünkü o dev adamın güçlü tarihi, onu hep aydınlığa doğru taşımıştı."*¹⁷ Bu aydınlığa çıkış da bir devrimle gerçekleşebilirdi. Bu devrim, dünya devrimler literatüründe *"Türk Devrimi"* olarak yer alacaktı.

Arı'nın kitabında bir devrimin; düşünsel hazırlık, ihtilal ve getirilen yeni rejimin kurumlarının, kavramlarının ve simgelerinin yerleştirilmesi aşamaları olmak üzere üç aşamadan oluştuğu belirtilmekte ve Türk Devrimi'nde de bu üç aşamanın görüldüğü anlatılmaktadır...

Türk Devrimi'nin hazırlık aşamasının, Tanzimat Hareketi(1839) ile başlayıp, Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışına kadar devam ettiği, ikinci aşama olan ihtilal aşamasının ise 19 Mayıs 1919'dan 29 Ekim 1923'e kadar olan süreci kapsadığı kabul edilmektedir. İkinci aşamanın hem bir tam bağımsızlık savaşı dönemini, hem de bir ihtilal dönemini kapsadığı şu şekilde değerlendirilmektedir. *"Türk Ullusu'nu tarihten silmek isteyen emperyalizme ve onun yerli uzantılarına ve işbirlikçilerine karşı tam bir bağımsızlık savaşı verilerek, ulusal haklar elde edilmiş ve bu 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile kabul ettirilmiştir. Dolayısıyla bu süreç, bir ihtilal süreci olduğu gibi aynı zamanda bir tam bağımsızlık sürecidir. Birinci boyutun programı 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesidir; ikinci boyutun programı da 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli'dir"*¹⁸. Devrimin üçüncü aşamasının ise, 29 Ekim 1923'ten başlayarak günümüze kadar geldiği; çünkü devrimin amacının *"Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak"*, olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, batı dünyasının rasyonalizm ve pozitizmi temel prensip olarak benimsediği vurgulanmaktadır.

Arı, kitabında, batının insan aklının belli bir düzeye getirdiği çağdaş yüzünün varlığıyla birlikte, diğer yandan yoksul toplumlara sömürmeyi kendine hak sayan katı sömürgecilik anlayışına sahip diğer yüzünün varlığından da söz ediyor ve Atatürk'ün öncelikle batının bu ikinci yüzüyle mücadele ettiğini, daha sonra da ulusunu aydınlığa kavuşturmak için birinci yüzündeki öğeleri kullandığını tüm ayrıntılarıyla açıklıyor.

Kitabın önemli bir bölümünde haklı olarak, Türk Devrimi'nin temel evrelerinden birini oluşturan Türk Kurtuluş Savaşı'ndan söz ediliyor. Bu savaşın hem dışarıda sömürgeci batıya karşı tam bağımsızlık hedefleyen bir ulusal bağımsızlık savaşı, hem de içeride padişah-halife ve onun dayandığı kurum ve değerlere karşı cumhuriyeti hedefleyen bir egemenlik mücadelesi vermek şeklinde gerçekleştiği

17 A.g.e., s.87.

18 A.g.e., s.120.

anlatılıyor. Saltanat ve halifeliği kaldırarak, yerine ulusal egemenlik prensibine dayanan bir cumhuriyet rejimi getirmeyi baştan beri amaçlayan Mustafa Kemal, mevcut konjonktürün bu düşüncesini açıklamasına izin vermediğini düşünüyor, açıkladığı takdirde henüz bu düşünceye hazır olmayan çevrelerin verebilecekleri olumsuz tepkiler nedeniyle, ulusal savaşın daha doğmadan bir çıkmaza girebileceğini hesaplayarak, bir strateji geliştiriyordu. “Yapmak istediklerini bir sır gibi saklamak; yeri ve zamanı geldiğinde bir bir uygulamaya koymak....”¹⁹ “Böylece, ulusal egemenlik çizgisinde, Anadolu Hareketi içinde bir dönüşüm süreci ortaya çıktı. Bu süreç aşamalardan, dönüm noktalarından ve ilkesel açılımlardan oluşuyordu. Egemenliği ulusa vermek için, belli süreçler gerçekleştirildi. Bir süreç gerçekleşiyor, benimsenip içselleştiriliyor, ardından o süreç yeni bir süreci hazırlıyordu. Kuşkusuz ulaşılacak son hedef, laik cumhuriyetti”²⁰.

Genellikle tarih kitaplarında, Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışından sonra Havza ve Amasya’da yayınladığı genelgelerden söz edilir; ancak Anadolu Hareketi’nin ilk önemli adımı olarak kabul edilen ve Samsun’a çıkışından iki gün sonra Sadaret makamına gönderdiği rapor gözardı edilir. Arı kitabında, Atatürk’ün 22 Mayıs 1919 tarihli bu ünlü raporundan da söz ediyor. Bu raporda Mustafa Kemal, haksız yere girilen ve yoğun Türk kanı dökülmesine neden olan İzmir’in işgalini kınıyor ve ulusun artık “Türklük duygusunu ve hâkimiyet esasını” hedef aldığından söz ediyor²¹.

Arı, Atatürk’ün Türk Devrimi’nin düşünsel hazırlık aşamasında, Fransız Devrimi öncesinde, Fransız aydınlanmasının yetiştirdiği önemli düşünürlerden Jean Jaques Rousseau’dan etkilendiğini belirtiyor ve ikisinin benzer yönleri ile birbirlerinden ayrıldıkları noktaları karşılaştırıyor.

Ulus egemenliğini amaçlayan Mustafa Kemal, bu amaca Rousseau’nun da belirttiği şekilde bir ihtilal ile ulaşabileceğini bilmektedir. Bu aşamada, bir “ihtilal bildirgesi” niteliği taşıyan, 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi ile Türklük ve ulusal egemenlik vurgusunun daha güçlü şekilde yapıldığını görmekteyiz. Kitapta, ihtilalin doğal lideri olan Mustafa Kemal’in yaşadığı ihtilal sürecindeki sıkıntılar ve zorluklar, tarihsel süreç içerisinde, bütünlük sağlayacak şekilde ayrıntılı olarak irdeleniyor. Özellikle “Kurucu Meclis” olarak düşündüğü; ancak doğabilecek tepkileri önlemek amacıyla, “olağanüstü yetkilere sahip bir meclis” adıyla toplanan ve Ulusal Kurtuluş Savaşı’nı yöneten meclisteki gelişmelerin açıklandığı bölüm, kitabın dik-kate değer bölümlerinden birini oluşturuyor.

Bir diğer bölümde, devrimin değişik tanımları yapılmakta ve süreçleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu açıklamalar ışığında Arı, Türk Devrimi hakkında şu yorumu yapıyor: “Türk Devrimi’ne gelince; Türk Devrimi de kendi tarihsel çizgisinde, kendine özgü nitelikleri ve özellikleri olan bir tarihsel olgu olarak ortaya çıkmaktadır; çünkü Türk Devrimi, egemenlik kavramını, bu kavramı elinde bulunduran Sultan-Halife’den alıp, ulusa vermekle kalmamıştır; bunun yanı sıra, sömürgeciliğe karşı bir bağımsızlık ve ulusal özgürlük savaşı da vermek zorunda kalmıştır. Bu yönleriyle Türk Devrimi, kendi ölçülerinde dünyada tek devrim olma özelliğini taşır”²².

20 A.g.e., s.133.

21 A.g.e., s.134.

22 A.g.e., s.158.

Bir diğer bölümde, devrim süreçlerinde halkın önemine vurgu yapıyor. Devrim süreçlerinin kalıcılığı ve etkinliği ile halkın olumlu işlevi arasında bir ilişki kuruluyor. Aydınlanma yolunda halkın olumlu rolünü etkin kılmamanın, halkın sürece sokulmasını hızlandırmanın önemli olduğu belirtiliyor. Arı, konuyla ilgili olarak Türk Devrimi'ni şöyle değerlendiriyor: "Türk Devrimi, bu açıdan şanslı bir devrimdir; çünkü Türk ulusunun sağduyusu devrime her aşamada -hep zorluklar ya da aykırı örnekler olabilir- ama tam destek vermiştir; oysa her devrimde böyle olmayabilir"²³.

Kitabın "Atatürk ve Halka Önderlik: Karizmatik Lider Özelliği" başlıklı bölümünde, Atatürk'ün o günün zor koşullarında, çoğunluğu tanrısal bir bağla padişaha bağlı olan halkı, karizmatik lider özelliklerini kullanarak, yaptığı ve yapacağı işler hakkında kendisine nasıl inandırdığı ve arkasından gelmelerini sağladığı anlatılıyor.

Atatürk ve devrimlerini konu alan bir ortamda, Türk Devrimi'nin düşünsel boyutu olan Atatürkçülük ya da Atatürkçü Düşünce Sistemi Dizgesi olarak dile getirilen kavramların da yer alması olmazsa olmaz bir olgudur. Kitabında Arı, Atatürkçülük/ Kemalizm'in oluşumu ve gelişimi, ideoloji olarak bu sistemin yerini, Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin niteliklerini, temel ve bütünüleyici ilkelerini alışlagelmiş basmakalıp sözlerden, klişeleşmiş ve sloganlaşmış ifadelerden uzak, akıcı, akılcı ve bilimsel bir yöntemle ortaya koyuyor. Bu yaklaşımıyla hiç kuşkusuz eserini sözkonusu alanda kılavuz bir kitap haline getiriyor.

Kitapta, Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin, "20. yüzyılın ilk yarısında, yarı sömürge düzeyinde kalmış, statik Osmanlı Toplumunun nüvesi durumunda olan Türkler'in Mustafa Kemal'in önderliğinde vermiş oldukları bir savaşım sonrası ortaya çıktığı"²⁴ belirtiliyor. Mustafa Kemal'in ulusuyla birlikte giriştiği ulusal bağımsızlık ve egemenlik savaşının sadece ülke savunmasıyla sınırlı kalmadığı, dirilişin direnişe, direnişin de yeni ülkelere yol açtığı, kurtuluşun sonunda da kuruluş sürecinin yaşandığı; ardından da kalkınma ve gelişme hamlesinin başladığı anlatılıyor. Bu şekilde Mustafa Kemal'in Türk halkına övünebileceği bir kimlik, toplumsal düzen, yaşama biçimi ve düşünce dizgesi bıraktığı, Türk toplumunun gerçeklerinden ortaya çıkan ve Atatürkçülük denilen bu öğretinin kuramsal yönünün, zaman zaman ideoloji ve doktrin gibi kavramlarla nitelendirildiği vurgulanıyor. Bu arada Arı, "ideoloji" kavramının bilimsel tanımlamalarını ortaya koyuyor ve Atatürkçülük'ün bir ideoloji olup olmadığı sorusunun yanıtını arıyor.

Arı, Atatürkçülüğün genel amacının "Türk Ulusunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak" olduğunu kitabının birçok yerinde yineliyor ve "çağdaş" sözcüğüne de özel vurgu yapıyor. İleri bir teknoloji ve kalkınmışlığa sahip olmanın bu kavramı açıklamaya yetmeyeceğini örnekleriyle açıklıyor ve "Çağdaş olmak, yaşanılan çağı en ileri kültür boyutuyla yaşamak ve çağın değerlerini bir yaşam ve davranış kalıbı haline getirmek olarak görülür"²⁵ şeklinde yorumluyor ve Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin bir Çağdaşlaşma ve Batılılaşma öğretisi olduğunu vurguluyor. Kitapta, çağdaşlaşma sürecinde koşut olarak batılılaşmanın amaçlandığı; ancak söz edilen amaçtan anlaşılması gerekenin batının aydınlanma felsefesi ve düşünce biçimi olduğu, özellikle belirtiliyor; çünkü biliniyor ki, batının da iki yüzü vardır ve kendi içinde iyiyi

23 A.g.e., s.168.

24 A.g.e., s.176.

25 A.g.e., s.188.

de kötüyü de barındırmaktadır. Arı, bu durumu; “Batının bir de hoyratça gelişen kapitalist sistemin sunduğu sömürgecilik anlayışı vardı ki, o, dünyaya ırkçılık gibi bir zehir bile sunmuş; sözüm ona ırkların kimilerine, başka ırklardan üstün olduğu yalanını pompalamıştı. Sonunda kendini başkalarından üstün gören ırklar, ötekilere karşı acımasız şiddet eylemine sürükleniyorlardı. Bu yalanı yutan da, bu yalanı yutanın hedefi olan da iflah olmamıştı.”²⁶ Şeklinde açıklıyor.

Arı'nın kitabının önemli bölümlerinden birini de “Batı-Doğu Ayırımı ve Batı Düşünce Yapısına Yöneliş” başlığı taşıyor ve Doğu ile Batı arasındaki geri kalmışlığın zihinsel temeldeki nedenleri örnekleri ile tarihsel süreç gözönüne alınarak açıklanıyor. Batı kültürünü Doğu kültüründen ayıran başlıca özelliğin, bireyin doğaya, insana ve evrene nesnel bir bakış biçimiyle bakabilmesi, her konunun gerçekçilik, akıl ve bilim temelinde düzenlenmesi olduğu belirtiliyor. Doğu’lu insanın ise, her şeyi mistik, ilahi bir nedene bağlama çizgisinde yer aldığı, olayları kontrol gücünü kendinde görmediği anlatılıyor. Arı, Batı ve Doğu’nun karşılaştırmasını yaptıktan sonra, Batı’nın sömürgeci yüzünün hedefi olmuş bir Doğu toplumu bireyi olarak Atatürk’ün; sömürgecilikte üstün olan Batı’nın, bilim ve uygarlıktaki üstünlüğünün de farkında olarak, bu ayrımları kafasında gerçekleştirdiğini ve insanca yaşamının, çağdaş bir birey ve toplum oluşturabilmenin yolunun yine batılılaşmadan geçtiğini gördüğünü belirtiyor. Dolayısıyla Atatürkçü Düşünce Sistemi’nin bu anlayışa dayalı olarak “Batılılaşmak-Uygarlaşmak-Çağdaşlaşmak” ekse- ni etrafında oluştuğunu açıklıyor.

1924 Anayasası’nın ikinci maddesine, 5 Şubat 1937 tarihinde yapılan değişiklikle eklenerek, Cumhuriyet Türkiye’si’nin temel niteliği haline gelen, “Atatürk İlkeleri” de denilen altı ilkenin Atatürkçü Düşünce Sistemi’nin temelini oluşturduğu vurgulanan kitapta, bu ilkelerin hiçbirinin rastlantısal ya da gelişigüzel yapının içine konulmadığı, aksine, her birinin özenle seçilmiş ve tarihsel anlamı olan bir olguyu tamamlamak ve sürdürülebilir kılmak için sistem içine konulduğu belirtiliyor. Her bir ilkenin kendi bütünlüğü içinde bir anlam oluşturduğu ve her bir ilkenin başka bir ilke için de gereklilik taşıdığı anlatılıyor. Arı’nın konuyla ilgili açıklaması devam ediyor: “Kesin olarak şu söylenebilir: Bu ilkelerin birisi olmadan, Atatürkçülük tarihsel anlamına oturamaz. Birinin olmaması demek, bu önemli tarihsel olgunun işlevsizleştirilmesi anlamına gelir”²⁷. “Zaman içinde, kimi siyasal iktidar sahiplerinin kimilerini hiç yokmuş gibi görmelerine karşın, onlar hep var oldu. Ulus zor zamanlarında onlardan güç aldı; ulusal birlik ve bütünlüğün simgesi haline geldi. Bunların dışında yine Atatürkçülük’e öz veren tamamlayıcı ilkeler hep yer aldı. Böylece, bu ilkelerin üzerinde Atatürkçülük, 20. yüzyılın en özgün düşünce sistemlerinden birisi olarak belirdi”²⁸. Bu açıklamalarından sonra alışılmış kalıpların dışında bir tarzla anlatmış olduğu altı temel ilke ve bütünlüyci ilkelerin ayrıntılarını görüyoruz.

Arı’nın kitabında dikkati çeken önemli ayrıntılardan biri de, Atatürk’ün aydınlığın şifrelerini bulmasındaki temel unsurlardan olan okuma tutkusunu... Burada, Vasıf Bey’in (Çınar) “Niçin bu kadar çok okuduğuna” ilişkin sorusuna Mustafa Kemal’in “Ben çocukken yoksuldum. İki kuruş elime geçince bunun bir kuruşunu kitaba

26 A.g.e., s.190.

27 A.g.e., s.s.207-208.

28 A.g.e., s.209.

verirdim. Eğer böyle olmasaydım, bu yaptıklarımın hiçbirisini yapamazdım"²⁹ şeklinde verdiği cevap, konunun önemiyle ilgili başka bir yoruma gereksinim bırakmıyor. Muharebe alanlarının zor koşullarında bile okumaya zaman ayıran ve okuduklarını çevresindekilerle de tartışan Atatürk'ün aynı zamanda, en çok bilinmesi gereken yönlerinden olması gerekirken, en az bilinen yönlerinden birisinin O'nun gazeteciliği ve yazarlığı olduğunu da Arı, kitabında belirtiyor. "Mustafa Kemal Atatürk, yalnız okuyan değil, yazan ve yazdıklarıyla toplumu aydınlatmaya çalışan bir aydındır. Ne yazık ki O'nun yazdıkları toplum tarafından yeterince bilinmiyor. Atatürk'ü anlamak için yola çıkan birisi, iki önemli sürece yönelmek zorundadır. Birincisi Atatürk'ün yazdıklarını incelemek; ikincisi Atatürk'ün özgeçmişini okumak... Oysa Türkiye'de Atatürk'ün özgeçmişini yazmak konusunda Türk aydınları yeterince çaba harcamamışlardır. Atatürk'ün yaşam öyküsünü dile getiren yeterli biyografi çalışmalarının yapıldığı da söylenemez. Yapılanların büyük kısmını yabancı yazarlar yazdı; bu da eleştirilmesi gereken başka bir yönü işin... Yazdıkları değişik kurumlar tarafından zaman zaman yayınlanmış olsa da, yazılan bu yapıtların dilini sadeleştirme yolunda geç kalınmış olması ve en azından bu yapıtların Türk eğitim müfredatına girmemesi, Atatürk'ün yazarlık yönünün ve yazdıklarının tanınmasına engel olmuştur"³⁰. Arı, bu yorumundan sonra da Atatürk'ün kaleminden çıkan belli başlı kitaplardan örnekler veriyor. Burada, Atatürk'ün özgün çalışmalarından biri olan "Geometri" adlı yapıtı ile 1927 yılında beş günde, toplam 36 saatte yapmış olduğu konuşmaları içeren, tarih önünde ulusuna hesap verdiği, yapıtlarını niçin, nasıl, hangi amaca ulaşmak için yaptığını, karşılaştığı zorlukları, bu zorlukları aşmak için izlediği yolu ve yöntemleri ortaya koyduğu ve hepimizin başucu kitabı olarak buldurmamız gereken "Nutuk" adlı eserine de haklı olarak özel bir önem vermiş olduğunu görüyoruz

Doç. Dr. Kemal Arı, aktardığı bu değerli bilgiler ışığında şu soruları yöneltme gereksinimi duyuyor: "Böylesine ulusuna güvenen ve ona gelişmenin, uygar ve çağdaş olmanın yollarını gösteren Atatürk'ü Türk Ulusu ne kadar tanıyor? Ya da ne kadar anlayabiliyor? Atatürk'ü tanımak ve anlamak her Türk için bir ödev olarak görülmeli ve algılanmalıdır; ancak bu ödevi ulus bireyleri ne kadar yerine getirebiliyor?"³¹ Ve sonuç bölümünde sorularına devam ediyor: "Atatürk'ün toplumun önüne koyabildiği ülkeye, ne kadar ulaşılabildi?... Türkiye bugün, Atatürk'ün gerçekleştirdiği Büyük Aydınlanma'nın neresinde bulunuyor?"³² Arı'nın da vurguladığı gibi; "Bu soruya verilen doğru yanıt; karşılaşılan türlü sorunların da yanıtlarını beraberinde getirmektedir. Elbette bu soruyu sorabilmek ve yanıtını arama istenç ve iradesini ortaya koymak koşuluyla..."³³

Aydınlıklarımızın kararmaması dileğiyle...

Turgay Bülent GÖKTÜRK*

29 A.g.e., s.247.

30 A.g.e., s.262.

31 A.g.e., s.237.

32 A.g.e., s.s.317-318.

33 A.g.e., s.318.

* AAUM Öğretim Görevlisi, (t.b.gokturk@hotmail.com).